

Recepčná hudobná estetika

Introdukcía

Renáta
Beličová

Ústav literárnej a umeleckej komunikácie
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

Renáta B e l i č o v á

RECEPČNÁ HUDOBNÁ ESTETIKA

INTRODUKCIA

Ústav literárnej a umeleckej komunikácie
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

Nitra 2002

OBSAH

PREDSLOV

/ 7 /

VÝCHODISKÁ RECEPČNEJ HUDOBNEJ ESTETIKY

HUDOBNÁ RECEPCIA – HUDOBNÁ KULTÚRA

/ 15 /

HUDBA A JEJ VNÍMANIE

/ 57 /

HUDOBNÉ VZDELÁVANIE ALEBO HUDOBNÁ VÝCHOVA?

/ 89 /

EXKURZY DO SÚČASNEJ HUDOBNEJ KULTÚRY

OD MÚZICKEJ SYNKRÉZY K UMELECKEJ SYNTÉZE

/ 111 /

ROKOVÁ HUDOBNÁ KULTÚRA MLÁDEŽE

/ 129 /

INTERTEXTUALITA A SAMPLING

/ 141 /

LITERATÚRA

/ 149 /

RECEPTIVE MUSICAL AESTHETICS

/ 155 /

„Preto by som chcel estetiku chápať všeobecnejšie ako aisthétiku: to znamená ako tematizáciu vnemov všetkého druhu, zmyslových aj duchovných, každodenných aj sublimných, tých, ktoré pochádzajú zo životného sveta, aj umeleckých.“

Wolfgang Iser

PREDSLOV

Uvažovanie o vzťahu človeka a hudby sa v tradičnej estetike pohybuje v priestore zreteľne vyhranenej predstavy o diferenciacii hudby na umeleckú a neumeleckú, čo je zachytené aj v známych pojmoch klasická hudba, vážna hudba a ich opozitách populárna hudba, zábavná hudba. Muzikológia reflektuje, že realita hudobného života vždy nezodpovedá takejto dichotómii hudby, prinajmenšom nie staticky a jednoznačne, avšak v predstavách bežného, laického poslucháča hudby sa už od ranej školskej hudobnej výchovy (v jeho prípade jedinej hudobnej výchovy, ktorú absolvuje) vytrvalo spája počúvanie tzv. vážnej hudby nielen s nárokmi na dodržiavanie spoločenských konvencií, ale aj posluch sa v nich stotožňuje s intelektuálnou činnosťou odkrývania tajomných hudobných významov, kódovaných podľa zložitého systému nespočetných pravidiel. Výsledkom takejto dezinterpretácie je vo vzťahu k hudbe potom pocit vlastnej poslucháčskej nekompetentnosti, ktorý často nadhlo blokuje nekonzfliktné, uvoľnené a slobodne sa prejavujúce hľadanie vzťahu samého seba k hudobnej produkcii súčasnosti i minulosti.

V predkladanej práci vychádzame práve zo skutočnosti, že sklon k počúvaniu hudby sa väčšinou napája z psychofyzickej základne tzv. nižších citov s výrazným libidinóznym pozadím. Nezamýšľame pritom hudbu dehonestovať na púhy prostriedok na dosahovanie citového upokojenia alebo vzrušenia, iba tým zdôrazňujeme kľúčový význam nižších zmyslových úrovní pri vnímaní hudby, upozorňujúc tak na skutočnosť, že práve z týchto úrovní vychádza väčšina motívácií počúvania hudby. Vzhľadom na túto poslucháčsku skúsenostnú základňu, budovanú na prirodzenej potrebe hudobného zážitku, ponímame potom recepciu hudby ako širokú problematiku zahŕňajúcu na jednej strane psychofyziológické východiská vnímania hudby a na druhej strane nevyhnutné výstupy a aplikácie týchto východísk vo sfére hudobnej pedagogiky.

Celá široká oblasť recepcie umenia je už niekoľko rokov predmetom výskumu v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity

Konštantína Filozofa v Nitre. Kľúčové práce vedúcich osobností tohto pracoviska predstavujú dôkladný teoretický a metodologický základ recepcnej teórie umenia, pôvodne zameranej na pole literárnej vedy a literárnej kultúry.¹ Významnú argumentáciu „nitrianskej školy literárnej komunikácie“ práve v prospech recepcného prístupu k literárnemu dielu možno zhrnúť v základnej téze, že literárny text slúži nielen **na** komunikáciu, ale sám **je procesom** komunikácie, ktorého jadrom je jeho recepcia. Na tomto základe sa následne formulovala ďalšia téza o recepcnom bytí diela s kľúčovou kategóriou čitateľského zážitku.² Výskumné úlohy, ktoré sa riešili v ÚLUK v deväťdesiatych rokoch, sú však už orientované širšie, majú kulturologický charakter a počítajú so spoluúčasťou odborníkov z viacerých umenovedných disciplín. Logickým krokom, ktorým sa zavŕšila jedna etapa práce ÚLUK, bolo otvorenie štúdia estetiky na Filozofickej fakulte UKF v Nitre, ktoré garantuje interdisciplinárny tím vedeckých a pedagogických pracovníkov. Teoretické základy položené v minulých rokoch tak dostali možnosť, aby boli overené v školskej praxi a aby prostredníctvom v recepcnej estetike vyškolených absolventov priamo ovplyvnili kultúrny život spoločnosti. Táto koncepcia estetiky kladie dôraz na pragmatický a recepcný aspekt estetickéj komunikácie. Súčasne však vymedzuje i vnútorné zameranie predmetu – zrovnoprávniť klasické umenovedné disciplíny s dodnes „problémovými“ oblasťami estetických javov, ktoré zásadnou mierou formujú estetický rozmer života súčasníka a ktorým sa klasická filozofická estetika zatiaľ nevenuje v dostatočnej miere. Tento prístup je predmetom niekoľkoročného teoretického bádania a súčasne i praktikovania v prednáškovej a seminárnej práci so študentmi estetiky v ÚLUK FF UKF v Nitre i v rozsiahlej oblasti hudobnej kultúry. Cieľavedomý prístup k hudbe ako k špecificky štruktúrovanej akustickej výpovedi založený na súčasnej vedomej evidencii a reflexii poslucháčskeho zážitku sa stretáva aj u samotných študentov s veľkým a úprimným záujmom. Vďaka tomu, že výučbu predmetu garantujú výskumní pracovníci ústavu, je zabezpečená kontinuita výskumu s jeho metodologickými špecifikami a potrebami priamej praxe, tak ako ich prináša realita esteticky premenlivého charakteru kultúrneho života súčasnosti.

Tieto fakty objasňujú, prečo sa v práci venovanej recepcnej hudobnej estetike objavuje aj kapitola pojednávajúca o hudobnom vzdelaní. Napokon, autorkine autentické skúsenosti s inštitucionálnym hudobným vzdelávaním všetkých stupňov a typov u nás, ju, dúfame, oprávňujú vyjadrovať sa ku kon-

cepcii hudobného vzdelávania a zároveň naznačiť niektoré alternatívy jeho ďalšieho rozvoja. Treba zdôrazniť, že všetko, čo uvádzame v práci, je už čiastočne overené v praxi (na univerzitnom stupni vzdelania estetiky).

Metodologicky je nám blízka oblasť hudobnej semiotiky, či už vďaka jej ideovým východiskám, alebo vďaka komplexnosti jej záberu. Jedným zo závažných semiotických východísk je skutočnosť, že sa hudobné tvary (od najmenších až po komplexnejšie útvary) považujú za akési „informácie“ zakladajúce isté výrazové pole či výrazovú oblasť. Bolo by zaujímavé uvažovať v recepčných súvislostiach, ako a na akej tvarovej (morfologickej) úrovni sú hudobné tvary schopné evokovať výrazové konotácie a akými ďalšími vlastnosťami alebo kontextami sú podmienené (či už historickými, spoločenskými, sociálnymi, alebo psychologickými). Odrazovým mostíkom pre tieto úvahy by mala byť určite hudobná psychofyziológia. Myslíme si, že práve najnovšie poznatky z experimentov a výskumov špičkových odborníkov v oblasti hudobnej psychológie, ktoré vychádzajú z moderných pohľadov neurobiológie a neurofyziológie, napomáhajú triezvemu pohľadu na hudbu, a to nielen ako na antropologický a interkultúrny, ale aj estetický a umelecký fenomén.

Ťažiskovou témou vzťahujúcou sa na zážitkovú rovinu hudby sú hudobno-vyjadrovacie prostriedky, ktoré považujeme za jej materiálnych nositeľov. Systematické spracovania hudobnovyjadrovacích prostriedkov sa objavujú v odbornej literatúre dosť sporadicky, aj to skôr v súvislosti s konkrétnym hudobným štýlom (zvyčajne s „klasickou hudbou“ v zmysle európskej hudby baroka, klasicizmu a romantizmu³) či žánrom (filmová hudba⁴). Tomu potom zodpovedajú i kritériá, podľa ktorých sa posudzuje jednak štruktúra príslušných hudobných tvarov, ale – čo je pre nás podstatné – i tradičné predpokladové požiadavky, ktoré sa kladú na špeciálny vnímateľský postoj k tejto hudbe. Prijatím takýchto kritérií by sme vopred štýlovo či žánrovo ohraničili predmet nášho záujmu, čomu sa, prirodzene, chceme vyhnúť. Vzhľadom na to, že v našej práci dôsledne uplatňujeme recepčný uhol pohľadu na hudbu, pridržujeme sa neselektívneho prístupu k hudobnej produkcii, čo znamená, že k nej pristupujeme bez uprednostňovania intencionálneho (vedome poslucháčsky zameraného) hudobného počúvania a tým diskriminovania iných, alternatívnych postojov k hudbe.

Na tomto mieste sa opäť odvolávame na hudobnú semiotiku, reflektujúcu polyfunkčnosť hudobnej štruktúry práve vo vzťahu k rozličným modusom „používania“ hudby. Polyfunkčnosť hudby má však podľa nášho presvedčenia

určité hranice. Je vymedzená (a teda čiastočne i obmedzená) práve akustickými vlastnosťami materiálu a potvrdzovaná a prehĺbovaná aj intencne voleným formálnym či tvarovým typom hudobného produktu (upresňujeme tým názor tradične prezentovaný hudobnou recepčnou estetikou, ktorý pripúšťa, že význam hudobného tvaru sa získava až jeho používaním).

Slovenská muzikológia prispela k spracovaniu problémov hudobnej recepcie (aj keď nepriamo) niekoľkými prácami v rôznych odboroch. Pretože nás prednostne zaujíma práve materiálna podstata výrazu a dotyk zámerne štruktúrovaného zvuku (hudby) s ľudskou psychikou, naše východiskové úvahy sú inšpirované prácami Miroslava Filipa a Jozefa Kresánka. Filip uvažuje o funkcii hudobného materiálu súčasne aj ako o prostriedku⁵, pričom dôsledne zakotvuje akustické vlastnosti zvuku vo sfére psychoakustiky a fyziologickej akustiky. V podobnom duchu, no v širších súvislostiach, hovorí o výrazových vlastnostiach hudby i Jozef Kresánek.⁶ Napokon na hudbu ako estetický fenomén odkazujú i významné práce Petra Faltina.⁷

Nezanedbateľným inšpiratívnym zdrojom sú pre recepčnú hudobnú estetiku tiež práce orientované na hudobnú semiotiku, ktoré pochádzajú od autorov J.Fukača⁸, J. Jiránka⁹, I. Poledňáka¹⁰, či staršie práce, ktoré zakladajú svoje bádanie na spolupráci so psychológiou, napríklad práce L.B.Meyera.¹¹

Východiskom recepčnej hudobnej estetiky je pre nás myšlienka prirodzenosti hudobnosti človeka.¹² Z nej odvodzujeme dve nasledujúce tézy:

1. Prirodzenosť hudobnosti človeka je zdrojom mnohotvárných podôb hudobnej kultúry. Schopnosť vytvárať a chápať hudbu je antropologicky daná a tvorí interkultúrnu bázu, prejavujúcu sa v najrôznejších modifikáciách, čím ju zároveň obohacuje o jedinečné hudobnokultúrne špecifiká tvoriace akúsi nadstavbu všeobecnej hudobnosti.

Obe tieto „vrstvy“ hudobnosti (interkultúrna báza i jej špecifické kultúrne nadstavby) sa spontánne vynárajú na povrch prirodzenými hudobnorecepčnými kanálmi, ktoré všeobecnejšie môžeme označiť i za spôsoby existencie hudby. Tie odzrkadľujú historickú a kultúrnu premenlivosť spôsobu života, hlavne však premenlivosť spôsobu **prežívania** života v príslušnej kultúrnej oblasti. Charakteristiky najrôznejších prejavov tzv. väčšinovej hudobnej kultúry sú výraznejšie modelované práve z úrovne bazálnych, antropologicky determinovaných hudobných dispozícií. V súvislosti s nadstavbovou rovinou hudobnej

POZNÁMKY

- ¹ Pozri Miko, 1969, 1970, 1978, 1987, 1989.
- ² Pozri Plesník, Pragmatické estetika textu, 1995.
- ³ Erpf, 1967, Jiránek, 1979, Meduševskij, 1882.
- ⁴ Lexman, 1981.
- ⁵ Filip, 1963.
- ⁶ Kresánek, 1961, 1983, 1992, 1994.
- ⁷ Faltin, 1966, 1992.
- ⁸ Fukač, 1983, 1989.
- ⁹ Jiránek, 1979
- ¹⁰ Poledňák, 1984.
- ¹¹ Meyer, 1956, 1967, 1978.
- ¹² Poledňák, 1984, s. 159-162, heslo *hudebnost*.

Názov : **Recepčná hudobná estetika**
Introdukcia

Autorka : PhDr. Renáta Beličová, PhD.

Vydavateľ : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Ústav literárnej a umeleckej komunikácie

Vedecký redaktor : prof. PhDr. Ľubomír Plesník, CSc.

Posudzovatelia : prof. PhDr. Ladislav Burlas, DrSc.
prof. PhDr. František Miko, DrSc.

Výkonná redaktorka : PhDr. Mária Valentová

Jazyková úprava : PhDr. Mária Valentová

Anglický preklad : Mgr. Zuzana Fabianová

Návrh obálky : Ľuboslav Horvát

Technický redaktor : Ľuboslav Horvát

Náklad : 200 ks

Rozsah : 164 strán

Formát : A5

Vydanie : prvé

Tlačiareň : Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov
ISBN 80-8050-549-7